

Кралюк П. Там, де писалося

Пересопницьке Євангеліє

Двірєць

Нині в Україні про Пересопницьке Євангеліє щось та й знають. Принаймні більшість громадян нашої держави чули про нього – хоча б те, що ця реліквія є атрибутом при інавгурації наших президентів. Проте, здається, лише фахівці відають, що ця Першокнига (так її ще іменують) зачинала писатися зовсім не в Пересопниці. Перше Євангеліє від Матвія було переписане в селі Двірєць у місцевому Святотроїцькому монастирі. А вже далі над іншими євангельськими текстами працювали в Пересопниці.

До Двірця я ризикнув піти «на прощу» майже піхотою. Бо село розташоване від мого Острога по прямій десь на відстані 40 кілометрів. Тому в не дуже спекотну серпневу днину (19-го числа на Преображення Господнє, чи по-народному Спаса) поїхав туди велосипедом.

Чому в серпні? Бо 15 серпня 1556 р. у Двірці розпочали роботу над переписуванням Євангелія. Вважайте, я подався туди в ту ж таки пору. Здавалося, це мало б допомогти відчутти не лише «дух місця», але й «дух часу».

А чому на велосипеді? По-перше, мав сумніви (і, виявляється, небезпідставні), що вдасться легко і безпроблемно проїхати авто дорогами нашої сільської глибинки. По-друге, велосипедист «бачить» набагато більше, ніж водій чи пасажир у салоні автомобіля. А мені хотілося звідати ці краї. І, нарешті, велосипедом і екологічніше, і здоровіше і, зрозуміло, дешевше.

Отож, проїхавши з десятків кілометрів по трасі з Острога на Шумськ, повернув у селі Кам'янка в бік Ізяслава. У міжвоєнний період це село було прикордонним і знаходилося на радянському боці. А сам кордон проходив по ріці Вілія. Під час Другої світової війни У.Самчук опублікував чудові дорожні репортажі «У світі приблизних вартостей», де він описував свою поїздку з Рівного до Києва. Зокрема, говорив про різкі відмінності (навіть у зовнішньому вигляді!) між колишньою польською та радянською територіями. Порівняння було не на користь радянської. Тепер таких різких відмінностей немає. Та все ж, коли переїжджаєш колишній кордон, певну межу відчуваєш.

Саме село Кам'янка надзвичайно мальовниче – річка Вілія, широкі луки, густий ліс. Воно та інші села цієї околиці – то Волинь із типовими волинськими краєвидами. Хоча нині це Хмельницька область – ніби й не Волинь, а Поділля. Та як визначити, де закінчується один край і починається інший? Адже державні та адміністративні кордони, перекроюючи ці землі, мінялися не раз і не двічі.

І все ж волинські та подільські пейзажі різняться між собою, як, зрештою, і деякі елементи побутової культури жителів цих регіонів. Волинський пейзаж – переважно рівнинний, іноді трапляється горбиста місцевість, але вона, як правило, заліснена. Села «дисципліновані», не дуже розкидані, здебільшого, тягнуться уздовж дороги. Приємно вчитуватися в назви цих сіл, в яких іноді чується відгомін духу далекої давнини – Дертка, Сівер, Лісна, М'якоти... І ніяких радянських, жовтневих, не кажучи вже про кузнецовські чи навіть тореzi. Переважно в селах трапляються церкви. Тут це не осередки «показної духовності», що набула в нас поширення останнім часом; до того ж «духовності», грубо

замішаної з політикою. Церква на Волині (про це, до речі, дуже гарно писав У.Самчук) була осередком специфічної релігійної культури, місцем спілкування. Щось від того лишилося. У Сівері навіть побачив таке: у цьому невеликому селі немає церкви, і тут якісь протестанти напнули велику палатку, де проводять богослужіння. А в М'якотах зустрів цілу процесію гарно вбраних людей, які виходили з церкви, несучи в кошиках посвячені яблука, грушки. Спас же!

М'якоти ще волинське село. Наступне на моєму маршруті, Добрин, не вписувалося в класичні волинські рамці. Тут спостерігалася більша гористість рельєфу, відсутність залісненості. За ним починалося типове Поділля. Пригадалася повість Ю.І.Крашевського «Хата за селом», сюжет якої використав М.Старицький для створення відомої п'єси «Циганка Аза». Дія твору відбувається якраз у селі на межі Волині й Поділля. Може, в Добрині?

Подільський пейзаж – це хвилястість полів. Невисокі пагорби змінюються улоговинами, в улоговинах – такі собі зелені острівці, іноді ставки. І – високі, наче свічки, тополі в селах. Такого на Волині немає.

Контрастність волинського й подільського пейзажу свого часу описала Леся Українка в «Подорожі до моря». Ось як вона говорить про рідну Волинь:

Передо мною килими чудові
Натура стеле – темнії луги,
Славути красної бори соснові
І Случі рідної веселі береги.
Снується красвидів плетениця,
Розтопленим сріблом блищать річки, –
То ж матінка-натура чарівниця
Розмотує свої стобарвні нитки.

А ось як поетеса сприймала після Волині Поділля:

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!

Є в цих словах така собі м'яка іронія. Дійсно, на фоні Волині Поділля виглядає і мило, й недбало. Села «ліниво» розтікаються по улоговинах. Складається враження якоїсь безжурності і того, «що зроду недоля, / Що горе тебе не знавало!».

Або ще одна подільська замальовка Лесі Українки:

Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сел стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.

Саме таким перед моїми очима постали село Коритне. А після нього – Надишень (одна назва чого вартує!). Пейзажі – казкові. Однак дороги – жахіття.

Подолавши кілька крутих пагорбів за селом Надишень, я опинився на рівнині. І знову здивовано зустрівся з волинськими пейзажами та селами. На моєму шляху було Залужжя

– гарне й велике село. Від нього рукою подати до Двірця.

Треба здолати пару кілометрів, переїхати міст через річку Горинь – і ти в Двірці. Село це загалом нагадує волинські села, як і волинськими є навколишні пейзажі. Правда, є в ньому й трохи від Поділля – одне слово, межове село. Одразу впадає в очі цегляний триповерховий млин. На жаль, не працює. Судячи з вигляду, збудований давненько, певно, літ зі сто тому. Біля млина – мальовнича заплава Горині, старий міст через неї. Далі – перехрестя і невеличкий майдан. На ньому – придорожній хрест, прикрашений різнокольоровими стрічками. Такі хрести часто трапляються на Волині. Поряд руїни старого будинку. Це ніби колишній палац князів Сангушків. Правда, ніякої пам’ятної дошки не видно.

Запитав у одного з місцевих жителів, де був монастир. Цей селянин (очевидно, цікавиться такими речами) сказав, що досі ведеться дискусія з приводу цього. Можливо, монастир був якраз тут, неподалік від цього перехрестя. Дехто вважає, що там, де нині розташована церква. Церква, до речі, не так давно збудована. Хоча, можливо, її спорудили на місці старого монастирського храму. Але це питання. Ще одна версія – місце за селом, деś на відстані двох-трьох кілометрів. Там б’є джерело й знаходиться на пагорбі камінний хрест. Можна, звісно, припустити, що він поставлений на території колишнього монастиря. Але...

Як на мене, найбільш вірогідним місцем розташування Святотроїцької обителі все таки є нинішнє перехрестя біля моста. У давні часи то було обжите місце. Про Дворецький монастир маємо вкрай скупі свідчення. Фундаторами його, очевидно, були князі Жеславські (Заславські), резиденція яких знаходилася неподалік у нинішньому Ізяславі. Саме княгиня Анастасія Жеславська замовила переписати Євангеліє, над яким трудилися у Двірці архіандрит Григорій та писар Михайло Василієвич. Певно, тут були не лише умови для праці. Око творців радували навколишні яскраві барви природи, які і знайшли відображення в оформленні та малюнках Першокниги.

Даремно в центрі Двірця я шукав хоча б якийсь пам’ятний знак, який би свідчив, що тут колись починали писати Пересопницьке Євангеліє. Можна, звісно, було пофантазувати. Уявити пам’ятник княгині Анастасії Жеславській, архіандриту Григорію та писарю Михайлу Василієвичу. Чи – хоча б стелу у вигляді розкритої книги. Однак фантазії фантазіями. А реальність така: у центрі Двірця біля будинку культури стоїть... погруддя Леніну. Ще й гарно обсаджений квіточками! Що тут скажеш? Безпам’ятство...

Пересопниця

На щастя, у Пересопниці такого безпам’ятства немає. Там є пам’ятний знак Пересопницькому Євангелію, хай навіть скромний. І щороку 22 травня в селі відбувається мистецько-літературне свято. Може, дещо дивною видається дата. Логічніше було б проводити тут святкування 29 серпня – саме в цей день календаря далекого 1561 р. завершили переписування Першокниги. Але й Шевченківське 22 травня може бути. Адже Кобзар тримав у руках це Євангеліє і навіть відгукнувся про нього в своїх археографічних записах.

У Пересопниці був я кілька разів. Зокрема й цього року — на святі. Звісно, це не Таврійські ігри чи якийсь Слов’янський базар. Та все ж людей трохи було. На Рівненщині це свято обласного масштабу, хоча іноді приїждять сюди й столичні гості.

Пересопниця – старе поселення. Колись, за часів Київської Русі, то була столиця

удільного князівства. Згадувалося місто на сторінках давньоруських літописів. Пережила Пересопниця на своєму віку і піднесення, і спади. Тепер це невелике село Рівненської області, розташоване неподалік від обласного центру – якщо по прямій, то кілометрів зо двадцять. Та річ у тім, що прямої якраз немає. Село знаходиться обабіч жвавих трас. І щоб дістатися до нього з Рівного, треба майже годину часу потратити. Бо значну частину дороги мусиш їхати бруківкою, де особливо не розженешся. І це далеко не остання причина депресивності села.

У Пересопниці відчутний дух давнини. Збереглися тут земляні вали від старого городища. У цій місцині, огороженій валами, стоять кілька будинків, а також стара Миколаївська церква. Із валів відкривається просто фантастичний краєвид – десь по заболоченій місцині петляє річечка Струбла, невеличке озерце, плавні, а вдалині видніється крутий берег, де колись знаходився Новожуківський замок (нині там село Іскра). Недалеко від городища – згадуваний пам'ятник Пересопницькому Євангелію. А в урочищі Пластівка є старий хрест, яким, вважається, позначено місце, де існував монастир Різдва Богородиці.

На літературно-мистецьке свято, присвячене Першокнизі, приїжджають не лише гості з Рівного, інших міст, а й також сходяться жителі Пересопниці та навколишніх сіл. Спеціально вбираються в найкращий одяг. Сам бачив вбрану в святочне стареньку бабусю, яка, спираючись на дві палиці, ледь ішла на свято. Але йшла!

Те, що в селі та й загалом на Рівненщині пам'ятають про Пересопницьке Євангеліє, вшановуючи його, значна заслуга Євгена Шморгуна – колишнього багаторічного голови Рівненської організації Спілки письменників. Сам він походить із сусіднього біля Пересопниці села, згадуваної Іскри.

Саме ж урочисте вшанування на Рівненщині Пересопницького Євангелія почалося ще в часи перебудови, починаючи з 1989 р. Тоді у Пересопниці і був установлений спеціальний знак.

Є.Шморгун (хай опосередковано) спричинився до того, що Пересопницьке Євангеліє опинилося на інавгурації Президента Л.Кравчука. Якось мені Роман Лубківський оповідав історію тієї інавгурації. Деякі патріотично налаштовані депутати Верховної Ради висловлювали думку, що під час церемонії присяги Л.Кравчука поряд з Конституцією має знаходитися якийсь сакральний текст. Називалися різні варіанти. Радилися депутати з М.Жулинським, директором Інституту літератури. Останній запропонував їм Пересопницьке Євангеліє, натякнувши, що обраний Президент з Рівненщини. Р.Лубківський же доклав сил, аби ця книга потрапила на президентську інавгурацію. Вважайте, випадково.

Хоча дана «випадковість» виявилася логічно закономірною. У певному сенсі цю книгу варто сприймати як символ України. Переписувач її Михайло Василієвич походив з Лемківщини, найзахіднішої української землі. Створювалося Євангеліє на Волині, потім якимось чином опинилося в центральній Україні (в Переяславі), далі помандрувало на схід у Полтаву. Зрештою, привезли його до Києва. Певний час воно було власністю Івана Мазепи. Тримав цю книгу в своїх руках (про це вже йшлося) Тарас Шевченко. А ще це був один із перших перекладів євангельських текстів розмовною українською мовою.

Цікаво було знати, чому М.Жулинський звернув увагу на Пересопницьке Євангеліє. Адже саме з його подачі воно стало важливим моментом інавгурації. Микола Григорович чесно признався: у 1990 р. пізно восени його заігував приїхати в Пересопницю Євген Шморгун і довго розповідав про Євангеліє, написане тут. Агітація дала плоди. Жулинський

зацікавився пам'яткою. А потім згадав про неї у відповідний момент.

Слава Богу, це якраз той випадок, коли пам'ять «спрацювала».

Чи «спрацює» вона наступного року, коли виповниться 450 років з часу створення Першокниги. Ювілей усе-таки! Навіть Верховна Рада майже одноголосно постанову про святкування цього ювілею прийняла.

Але чи не зведеться святкування до урочистостей у Пересопниці, а ще в Рівному та Києві? Чи буде ця дата гідно відзначена у Двірці, чи з'явиться там хоча б якийсь скромний пам'ятник Першокнизі? Чи згадають про Першокнигу в Переяславі та Полтаві, де Євангеліє довгий час перебувало? Зрештою, чи згадають про нього в нині польському Саноці? Адже звідти походив писар Михайло Васи́лієвич...

Про автора: Кралюк Петро – доктор філософських наук, професор, проректор з навчально-наукової роботи Національного університету «Острозька академія»

Статтю опубліковано на сайті: <http://litakcent.com>